

Bogdan Nowak

Recenzja książki
Wybrane problemy indywidualizacji wykonywania
kary pozbawienia wolności i środków probacyjnych
pod redakcją
Aldony Nawój-Śleszyńskiej i Joanny Łuczak
(Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 306)

Indywidualizacja jest naczelną zasadą wykonywania kary pozbawienia wolności i główną zasadą pedagogiki resocjalizacyjnej. Zagadnienia związane z indywidualizacją zarówno na gruncie prawnym, jak i pedagogicznym doczekały się bogatej literatury. Książka pod redakcją A. Nawój-Śleszyńskiej i J. Łuczak przedstawia wybrane problemy indywidualizacji w nowym ujęciu w oparciu o rozwiązania prawne zawarte w kkw z 1997 r. i we wprowadzanych później nowelizacjach. Opracowanie uwzględnia stan prawny na dzień 1 kwietnia 2016 r. Monografia ma charakter interdyscyplinarny i jest zbiorem artykułów z zakresu prawa karnego, prawa karnego wykonawczego, psychologii oraz pedagogiki resocjalizacyjnej. Dobrym wprowadzeniem do lektury tej książki jest słowo wstępne A. Nawój-Śleszyńskiej, która przedstawia tematykę poszczególnych artykułów, ale przede wszystkim promuje idee indywidualizacji i jej aspekty praktyczne.

Pierwszą część książki zatytułowaną *Wybrane zagadnienia dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności* rozpoczyna artykuł Małgorzaty Łuczak *Ośrodki diagnostyczne – rola indywidualizacji w wykonywaniu kary pozbawienia wolności*. Autorka – kierowniczką ośrodka diagnostycznego w Areszcie Śledczym w Łodzi – nawiązuje do historycznych kontekstów diagnozy psychologicznej, zaczynając od okresu międzywojennego poprzez oddziały obserwacyjno rozdzielcze, aż do działających od 2000 r. środków diagnostycznych. Artykuł napisany jest w oparciu o wyniki badań psychologicznych prowadzonych w ośrodku diagnostycznym w Areszcie Śledczym w Łodzi w latach 2011-2015, w kontekście indywidualizacji

wykonywania kary. Badania te potwierdzają znaczenie diagnozy psychologicznej w indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności. Autorka analizując historię polskiej penitencjarystyki i pracę psychologów dostrzega potrzebę dalszego wyodrębniania grup skazanych i odrębnego ich traktowania. Egzemplifikacją tej tendencji może być dyskusja nad wyodrębnianiem grupy więźniów w wieku senioralnym.

Skazanymi uzależnionymi od alkoholu zajmuje się Renata Tybura – kierowniczka działu terapeutycznego w Zakładzie Karnym w Garbalinie. W artykule *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych uzależnionych od alkoholu* opisuje funkcjonowanie systemu terapeutycznego na przykładzie swojej jednostki. Ponadto wykazuje różnice między terapią w warunkach wolnościowych a terapią prowadzoną w izolacji więziennej, a także zaznacza wpływ zjawiska podkultury więziennej na konflikty i aktywność skazanych na zajęciach terapeutycznych. Autorka podkreśla, że negatywny wpływ podkultury więziennej może dotyczyć nie tylko terapii grupowej, ale także terapii indywidualnej.

Indywidualizacja wykonywania kary wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności – to temat opracowany przez Małgorzatę Pietruchę-Hassan – kierowniczkę oddziału terapeutycznego w Zakładzie Karnym Nr 2 w Łodzi. Autorka prezentuje inicjatywy na rzecz zapobiegania recydywie w kierowanym przez siebie oddziale terapeutycznym. W podsumowaniu artykułu stwierdza, że terapia tej niebezpiecznej kategorii skazanych wymaga zindywidualizowanego podejścia z uwagi na różnorodność tej grupy przestępców. Autorka uważa, że obecnie obowiązujące uregulowania prawne stwarzają możliwość zindywidualizowanego podejścia do tej grupy skazanych i wspierają wysiłki zespołów terapeutycznych.

Beata Tomecka-Nabiałczyk, doktorantka Uniwersytetu Łódzkiego, w artykule *Niepełnosprawność fizyczna skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych na terenie OISW w Łodzi* zastanawia się, jak w toku wykonywania kary pozbawienia wolności gwarantowane są należne tej grupie skazanych prawa z tytułu niesprawności fizycznej. Zwraca też uwagę na potrzebę edukacji w tym zakresie pracowników wymiaru sprawiedliwości i więźniaków, zgodnie z konwencją ONZ z 2006 r.

Z kolei Tomasz Kalisz z Uniwersytetu Wrocławskiego zajmuje się bezpieczeństwem osadzonych, które jest podstawowym „zadaniem całego systemu penitencjarnego”. W artykule *Szczególna ochrona osadzonych w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia* uznaje wprowadzone

w 2011 r. regulacje kodeksowe za nieprecyzyjne i budzące zastrzeżenia w zakresie technik legislacyjnych. Przepisy regulujące bezpieczeństwo „muszą mieć charakter systemowy, obejmując całą populację osadzonych”. Nie można koncentrować się tylko na „wąsko profilowanych grupach osadzonych” niebezpiecznych, czy na nowej kategorii osadzonych tzw. „szczególnie chronionych”. Rozumiejąc bezpieczeństwo jako eliminację zagrożeń, autor wymienia i omawia podstawowe źródła zagrożeń, takie jak: podkultura więzienna, przyzonizacja, działania lub zaniechania administracji penitencjarnej, przeludnienie jednostek penitencjarnych i działania środowisk przestępczych.

Natomiast Paweł Małolepszy – starszy psycholog z Zakładu Karnego Nr 1 w Łodzi, napisał artykuł zatytułowany: *Specyfika wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet*. Skazane kobiety to zaledwie ok. 3% całej populacji więziennej, ale „wymagają odmiennego procesu diagnozowania ich deficytów oraz projektowania i prowadzenia oddziaływań penitencjarnych”. Wynika to z różnic psychofizycznych między kobietami a mężczyznami. Autor wymienia charakterystyczne dla kobiet zachowania w więzieniu, takie jak: „wolniej od mężczyzn adaptują się do warunków zakładu karnego”, „otwarcie przeżywają emocje”, sytuacje konfliktowe między kobietami najczęściej mają charakter agresji werbalnej i rzadko dochodzi do agresji fizycznej. Pozytywne jest to, że „skazane kobiety chętniej i z większym zaangażowaniem od skazanych mężczyzn uczestniczą w prowadzonych oddziaływaniach resocjalizacyjnych”.

W okresie obowiązywania obecnych kodeksów wprowadzony został system dozoru elektronicznego, mający na celu m.in. redukcję przeludnienia zakładów penitencjarnych. Od września 2009 r. sądy penitencjarne zaczęły orzekać wykonywanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Funkcjonowaniu tego systemu w aspekcie prawnym i praktycznym oraz problemom z tym związanym poświęcono dwa artykuły – Aleksandry Dziubińskiej, radczyni prawnej z Łodzi, która napisała tekst pt. *Cele kary pozbawienia wolności w dozorcze elektronicznym* i Agnieszki Sadło-Nowak, prawniczki z Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, która swój artykuł zatytułowała *System elektronicznego dozoru jako sposób wykonywania kary pozbawienia wolności*. Oba teksty są krytyczne wobec systemu dozoru elektronicznego. A. Dziubińska w podsumowaniu stwierdza: „wprowadzenie systemu dozoru elektronicznego do prawa karnego, jako formy wykonywania kary pozbawienia wolności, nie spełniło założeń ustawowych”. Do mniej krytycznych konkluzji

dochodzi A. Sadło-Nowak, która uważa, że „dozór elektroniczny nadal szuka swego miejsca w polskim porządku prawnym i jest w fazie eksperymentalnej”. Autorka równocześnie zauważa, że dozór elektroniczny jest „pozytywnie odbierany przez społeczeństwo” i „daje ogromne możliwości w ramach polityki karnej”. Szkoda, że w bibliografii i treści obu tekstów zabrakło odniesień do artykułów i opracowań gen. Pawła Nasiłowskiego, propagatora i szefa Systemu Dozoru Elektronicznego w Polsce, co byłoby szansą na mniej jednostronny obraz systemu.

Robert Witkowski, dyrektor Aresztu Śledczego w Elblągu, przedstawił artykuł pt. *Przygotowanie osób pozbawionych wolności do uczestnictwa w wolontariacie hospicyjnym. Rola personelu więziennego*. Autor opisuje kryteria doboru skazanych do wolontariatu, jak również wskazuje pozytywny wpływ pracy w hospicjum na skazanych. „Kontakt z umierającym i cierpiącym człowiekiem zmienia ich sposób postrzegania świata, życia, siebie samego”. Zawarte w tekście dane liczbowe ewidentnie świadczą o rozwoju wolontariatu w Polsce.

Kolejna autorka, Anetta Jaworska z Akademii Pomorskiej w Słupsku, opisuje swoje badania przeprowadzone na grupie 154 skazanych pracujących z Zakładu Karnego w Czarnem. W artykule zatytułowanym *Wsparcie społeczne, jako postawa kapitału społecznego w warunkach wykonywania kary pozbawienia wolności* w konkluzji dochodzi do wniosku, że osiągnięcie pozytywnych efektów oddziaływania penitencjarnego przez pracę w równym stopniu uzależnione jest od długości zatrudnienia skazanych, jak i od wsparcia ze strony najbliższych (rodziny).

Autorki – Monika Kotowska i Marta Romańczuk-Grącka z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie – napisały artykuł pt. *Wolność religijna w warunkach izolacji penitencjarnej*. Analizują w nim prawne gwarancje wolności religijnych oraz stopień realizacji tej wolności wobec osób uwięzionych. Wskazują też na zróżnicowanie populacji osadzonych oraz ich indywidualnych potrzeb religijnych, co wymaga poszanowania tych odmienności i wynikających z niej praw dla osób skazanych. Autorki formułują wniosek, że „współpraca Służby Więziennej z przedstawicielami kościołów i związków wyznaniowych jest elementem pozytywnym w dążeniu do realizacji idei resocjalizacji”. Ograniczenia wolności religijnej osadzonych mogą być limitowane wyłącznie względami ochrony porządku publicznego i bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej oraz prawami innych współosadzonych.

Adwokat Mariusz Oleżałek w artykule *Cenzura korespondencji skazanego pozbawionego wolności z obrońcą* opisuje szczegółowy problem korespondencji skazanego pobawionego wolności z adwokatem. Jest to realizacją prawa osadzonego do obrony w formie porozumiewania się pośredniego.

Grażyna Rybicka – kurator sądowy z Łodzi – w publikacji pt. *Rola sądowego kuratora zawodowego w przygotowaniu skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego w świetle art.164 i 165 kkw* pisze o „programie wolnościowym przygotowywanym w sposób interdyscyplinarny w porozumieniu ze skazanym i przez niego zaakceptowanym”. Taki sposób pracy kuratora ze skazanym jest realizowaniem zasady indywidualizacji. Autorka podkreśla rolę dobrej współpracy między Kuratorską Służbą Sądową a Służbą Więzienną.

Kara ograniczenia wolności jest ważnym narzędziem polityki kryminalnej służącym indywidualizacji stosowania środków karnych. Skuteczność tej kary zależy od właściwej oceny predyspozycji skazanego przez sąd i możliwości wykonywania prac na cele społeczne przez skazanego. Korzystne byłoby wzmocnienie pozycji kuratorów i nadanie im nowych kompetencji, co mogłoby odciążyć sądy. Takie wnioski można wyczytać w podsumowaniu artykułu kurator Anny Janus-Dębskiej, zatytułowanym *Zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności w związku z uchylaniem się od prac na cele społeczne – przyczyny i możliwości ograniczenia zakresu stosowania*.

Drugą część recenzowanej książki, zatytułowaną *Wybrane zagadnienia wykonywania środków probacji*, otwiera tekst pt. *Uwagi na tle art. 77 par. 2 kodeksu karnego* Renaty Pietruszka z Uniwersytetu Łódzkiego. Autorka zastanawia się nad *ratio legis* przyjętych rozwiązań w kodeksie karnym z 1997 r., dotyczących możliwości obostrzenia przesłanek formalnych przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu. Przepis ten zezwala sądowi orzekającemu karę określić, liczbowo albo ułamkowo, wymagania dotyczące minimalnego okresu odbywanej przez skazanego kary pozbawienia wolności. Według autorki jest to nadmierne ograniczanie na gruncie warunkowego przedterminowego zwolnienia racji indywidualno-prewencyjnych na rzecz celów ogólnoprewencyjnych. „W świetle przedstawionych uwag rodzi się pytanie o zasadność utrzymywania tego artykułu w kodeksie karnym”. Sprawom warunkowego przedterminowego zwolnienia poświęcony jest także artykuł Renaty Szczepaniak z Uniwersytetu Łódzkiego pt. *O dowodach (swojej) resocjalizacji recydywistów*

podejmujących starania o przedterminowe warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary. Autorka opiera się na badaniach własnych, których fragmenty prezentuje. Materiał empiryczny stanowią zapisy biograficzne wywiadów narracyjnych i swobodnych z recydywistami. Pietruszko ujmuje resocjalizację więzienną i „zasługiwanie” na przedterminowe warunkowe zwolnienie, jako rodzaj gry pomiędzy recydywistami a personelem. Przytacza strategię autoprezentacji swojej zmiany „na lepsze” i sposoby definiowania swojego „nowego ja” przez skazanych. Odróżnienie „prawdy” od „kamouflażu” to dylematy, z jakimi musi borykać się sąd penitencjarny, przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu.

Inną instytucją probacyjną zajmują się Adam Kwieciński i Kamila Mrozek z Uniwersytetu Wrocławskiego w artykule zatytułowanym *Kilka uwag na tle stosowania art. 152 kkw w świetle nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r.* Kodyfikacja z 1997 r. wprowadziła nową instytucję prawa karnego wykonawczego, dającą możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary w postępowaniu wykonawczym. Instytucja ta była oceniana pozytywnie – dawała m.in. możliwość racjonalizowania polityki karnej oraz możliwość w ściśle określonych warunkach uniknięcia wykonywania kary pozbawienia wolności. Autorzy tekstu negatywnie oceniają nowelizację z 2015 r., bo przyjęte rozwiązania znacząco ograniczają możliwość warunkowego zawieszenia wykonywania kary w postępowaniu wykonawczym.

Kolejne artykuły dotyczą pracy kuratorów sądowych. Magdalena Niewiadomska-Krawczyk swój tekst zatytułowała *Zarządzenie wykonania kary jako wskaźnik stopnia efektywności pracy kuratora sądowego.* Autorka przytacza dane statystyczne dotyczące orzekanych kar i kurateli sądowej. Wnioskuje, aby działalność kuratorskiej służby sądowej oceniać kompleksowo, a nie tylko na podstawie zarządzenia wykonania zawieszanej kary. Trafnie zauważa, że negatywnych wyników probacji należy poszukiwać w nieefektywnej pracy kuratora, ale także w wadliwym funkcjonowaniu systemu probacji. Kuratorka Izabela Czyżowska-Kobalczyk napisała artykuł pt. *Dozory sprawowane przez kuratorów sądowych, zakończone zarządzeniem wykonania kary pozbawienia wolności lub odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia – przyczyny.* Autorka podaje dane statystyczne kurateli w postaci tabel i wykresów, w których przedstawia przyczyny obiektywne (mieralne) na podstawie uregulowań prawnych. Jednak trudniejsze jest wskazanie „przyczyn subiektywnych leżących po stronie skazanego, kuratora czy wręcz ogólnie systemu probacji”. Pomiaru pracy kuratora nie można zawęzić tylko do relacji między

skazanym a kuratorem. Autorka postuluje „ograniczenie stosowania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, szczególnie przy braku pozytywnej prognozy kryminologicznej”.

Ostatnia część książki *Varia* zawiera artykuły okolicznościowe. Tomasz Przesławski publikuje tekst pt. *Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej – nowa formuła organizacji pośredniej więziennictwa*. Autor opisuje kształtowanie się struktur organizacyjnych i zarządzanie więziennictwem, rozpoczynając od 1918 r. Omawia wady i zalety dwuszczeblowego oraz trójszczeblowego modelu funkcjonowania więziennictwa i ukazuje związek struktury organizacyjnej z koncepcją wykonywania kary. W konkluzji dochodzi do wniosku, że działające od 1996 r. okręgowe inspektoraty Służby Więziennej skutecznie realizują swoje zadania, a ich struktura jest „dostosowana do specyfiki regionalnej i wielkości terytorialnej RP”. Książkę kończy artykuł A. Nawój-Śleszyński pt. *Współpraca Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego z polskim więziennictwem*. Autorka eksponuje aktualną współpracę uczelni z łódzkimi zakładami penitencjarnymi w oparciu o porozumienie zawarte w 2005 r. Przytacza przykłady współpracy obu instytucji i wynikające z tego korzyści dla nauki oraz praktyki penitencjarnej. Jednak nie ogranicza tych przykładów tylko do regionu łódzkiego, ale eksponuje również ogólnopolskie tradycje studenckiego ruchu penitencjarnego oraz działalność Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Kamieniem milowym współpracy naukowców i więźniaków był I Polski Kongres Penitencjarny zorganizowany w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu w 1996 r. Kontynuacją tej tradycji są kolejne kongresy penitencjarne, które służą budowaniu nowoczesnego więziennictwa „opartego o naukę, standardy międzynarodowe oraz oczekiwania społeczeństwa”.

Walorem omawianej publikacji jest interdyscyplinarne podejście do indywidualizacji i środków probacji. Indywidualizacja w koncepcji resocjalizacyjnej oraz specyfika postępowania wobec niektórych grup skazanych jest prezentowana w świetle aktualnych uregulowań prawnych. Przesłaniem większości artykułów jest czytelny związek między diagnozą penitencjarną a indywidualnym doбором środków oddziaływania, co powinno poprawiać skuteczność resocjalizacyjną i terapeutyczną. Książka została starannie wydana przez wydawnictwo uniwersyteckie, przy współudziale Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi i Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Zalety monografii docenił w recenzji wydawniczej nestor prawa penitencjarnego prof. Teodor Szymanowski.

Może to być dodatkowa zachęta do zainteresowania się recenzowaną pozycją zarówno przez teoretyków, jak i praktyków penitencjarnych. Zamieszczone w artykułach wnioski mogą być też punktem wyjścia do debaty penitencjarnej w czasie VI Polskiego Kongresu Penitencjarnego w 2019 r. Możliwość uzyskania kongresowych rekomendacji byłaby pożyteczna dla polskiej penitencjarystyki.